

POPULAȚIA ORAȘULUI TULCEA. UN ADEVĂRAT MOZAIC ETNIC ȘI CULTURAL

Ligia DIMA*

THE POPULATION OF TULCEA. A TRUE ETHNIC AND CULTURAL MOSAIC

Abstract:

The charm of Tulcea city comes not only from the few historical buildings that still exist today, but also because in this city harmoniously coexist over ten ethnic groups. Until 1880 the town was divided in ethnic districts. These districts were: the Russian, the Turkish, the Armenian, the Greek, the German and the Bulgarian. Even though the city has undergone transformation, these ethnic groups still exist, which gives the city its charm of yesteryear.

Each of these ethnic groups tries to preserve their customs, language, traditions, religion, passing them from generation to generation. Despite differences large or small, there has always been harmony here. It is a delight for anyone who gets in Tulcea city. You can see the festival of multiethnic film.

*

Keywords: Tulcea, city, population, multiethnic, multicultural, community

Cuvinte cheie: Tulcea, oraș, populație, multiethnic, multicultural, comunitate

Așezată între două cotituri ale Dunării, localitatea Tulcea este întinsă pe șiruri de dealuri ale căror prelungiri spre N se pierd în țărmul drept al Dunării, înfățișând călătorului, de pe vasele ce alunecă pe apele fluviului, o priveliște din cele mai frumoase. Puține orașe aflate de-a lungul țărmurilor dunărene se bucură de o așezare atât de pitorească.

Orașul Tulcea, pe lângă însemnătatea sa actuală de capitală de județ și de port însemnat la Dunărea de Jos, mai prezintă un interes deosebit pentru rolul ce l-a jucat, ca oraș și cetate strategică, încă din cele mai vechi timpuri¹.

Sub denumirea de Tulcea, localitatea apare pomenită pentru prima dată în anul 1506, într-un registru vamal otoman. După această dată, orașul Tulcea apare menționat într-o serie de lucrări și documente otomane, precum firmanul adresat în 1512 de viitorul sultan Selim I comandantului cetății Chilia, condica vamală a Tulcei – care consemnează intensa activitate economică din anii 1515-1517 –, regulamentele vamale ale porturilor dobrogene din 1520², în impresiile de călătorie ale călătorului turc Evlia Celebi, din anul 1650, și în lucrarea italianului Matteo Gondola, din 1674².

Pentru reconstituirea Tulcei medievale interesante sunt mărturiile rămase de la călătorii străini Mihail Bay și Gaspar Papai, solii lui Rakoczy II la hanul tătarilor din Crimeea, care, „trecând prin Tulcea în anul 1705, văd în oraș o cetate mică, zidită pe o stâncă de pe malul

* Conservator - Muzeul de Istorie și Arheologie/Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea.

¹ T. Voicu, B. Cotovu, P. Constantinescu, *Monografia orașului Tulcea, trecut, prezent și viitorul său*, Constanța, 1928, p. 58.

² A. Stănică, *Tulcea. Un centru economic la Dunărea de Jos în secolul al XVI-lea*, în „Peuce”, S.N. 2 (XV), 2004, p. 199-201.

² G. Borandă, *Porturi dobrogene. Scurt istoric*, în „Analele Dobrogei”, Anul III, Nr. 1, 1997, p. 125.

Dunării, ce păzește un braț al Dunării ca să nu poată trece corăbiile fără de veste din Dunăre în Marea Neagră și din Marea Neagră în Dunăre”⁴.

Georg Lauterer (1745-1784), într-o călătorie a sa făcută cu prilejul unui transport de mărfuri, descrie orașul Tulcea ca pe „o localitate destul de mare, cu o cetate cu 4 turnuri, zidită pe o stâncă ce se înalță în Dunăre; acolo se află totodată și o vamă principală, unde trebuie să plătească toate corăbiile care vin de la Galați sau coboară de alt undeva pe Dunăre la vale. Am fost opriți și noi și, cu toate că am arătat firmele noastre și chitanțele noastre și de la vama din Belgrad, totuși, am fost nevoiți să ne luptăm mult pentru libera noastră trecere. Numaidecât mai sus de Tulcea, unde Dunărea face o cotitură mare în țarmul drept, se mai găsesc încă, pe amândouă malurile, rămășițele podurilor, unde, în timpul ultimului război cu rușii (1768-1774) turcii au avut un pod de vase, peste care armata a trecut urmând pare-se drumul care duce prin mlaștină, în patru ceasuri, la Ismail și de acolo mai departe la Bender și Hotin. Cursul repede din Regiunea Tulcea, apoi intrarea piezișă în canalul Sulina sunt greutățile cele mai importante pentru navigatori, care de altfel se află în afară de orice pericol în aceste ape înguste și adânci. Șăici și corăbiile de război inamice nu pot îndrăzni să se arate în fața Tulcei, unde Dunărea este lată de vreo sută cincizeci de stânjani, în timp ce în brațul Sulina adeseori este lată de 40 de stânjani”⁵.

Generalul Alexandre de Langeron, în descrierea campaniilor din 1788 și 1789 ale rușilor contra turcilor, descrie momentul când rușii ajung în fața Tulcei, la 1/12 noiembrie: „un oraș foarte mare, foarte atrăgător, foarte bogat, clădit pe malul drept al Dunării. După o luptă ușoară, în cursul căreia au fost distruse câteva vase turcești, a fost ocupat orașul părăsit de turci, în care s-au găsit o mare mulțime de magazine cu alimente, grâu, fructe uscate, furaje, piese de artilerie, chesoane cu praf de pușcă și cu ghiulele, pe care turcii, în orbirea lor sau prostia lor, nu s-au gândit să le distrugă”⁷. Același general, în relatările sale cu privire la războiul ruso-turc din 1806-1812, descrie orașul Tulcea ca fiind „așezat la 18 verste de Izmail, pe malul drept al brațului inferior al Dunării. Ea se ridică în amfiteatru de-a lungul fluviului și la o verstă de oraș sunt munți acoperiți de păduri. Așezarea Tulcei este încântătoare: înconjurată de grădini, de livezi care se întind de-a lungul Dunării; ceva mai jos de oraș se află o insulă împădurită și plină de grădini. În fața Tulcei, Dunărea este foarte repede și agitată de vârtejuri care împiedică să mergi în susul apei, chiar fără obstacole militare. La o verstă mai sus de oraș, la un cot pe care îl face Dunărea, turcii aveau două redute puternice și o redută la cinci verste mai jos, la despărțirea celor două brațe, Sulina și Sf. Gheorghe. Orașul era înconjurat cu o întăritură și avea o cetate de piatră cu patru turnuri”⁸.

O notiță apărută la 1847 într-un jurnal austriac menționează la Tulcea o populație amestecată de turci, bulgari, români, cazaci zaporojeni, lipoveni din Basarabia și Moldova, greci din arhipelag și greci ionieni. În scurt timp, Tulcea devine orașul cel mai important al Dobrogei, datorită construcțiilor navale favorizate de prezența „frumoaselor păduri de stejar” din vecinătate, fenomen atestat de Louvrières, viceconsul francez la Tulcea, într-un raport din 22 decembrie 1856.

La 1847 se înființează primul șantier naval. Într-un raport de la 1 septembrie 1848, al polonezului Korsak, se aprecia construirea de nave ca fiind „considerabilă”; vase comerciale fluviale, până la 300 tone, sunt construite cu lemn din pădurile statului, obținut aproape gratuit. Întreprinderea aparținea unor greci din Tulcea, care, în lipsa unei legislații otomane adecvate, au devastat pădurile din împrejurimi, silind guvernul otoman să interzică, la 1865, construirea altor nave⁹.

Cel mai important moment din istoria Tulcei este reprezentat de integrarea Dobrogei în hotarele statului român, după secole de despărțire. După 14 Noiembrie 1878, guvernul, în frunte cu prim-ministrul liberal Ion C. Brătianu, s-a ocupat de tot ceea ce privea această „nouă” provincie a țării.

⁴ *** *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, Editura Academiei Române, București, p. 514.

⁵ *** *Călători Străini despre Țările Române*, vol. X, Partea I, Editura Academiei Române, București, 2000, p. 328-329.

⁷ *** *Călători Străini despre Țările Române*, vol. X, Partea II, Editura Academiei Române, București, 2000, p. 946.

⁸ *** *Călători Străini despre Țările Române în Secolul al XIX-lea*, S. N., vol. I, Editura Academiei Române, București, 2004, p. 323.

⁹ T. Mateescu, *Construcții navale la Tulcea înainte de 1877*, în „Peuce”, IX, 1984, p. 396.

„Dobrogea este pentru noi nu numai o nouă provincie, ci și o nouă cale de prosperitate și de înăvuție” titra presa la acea vreme¹⁰.

În ceea ce privește dinamica populației dobrogene de-a lungul secolelor al XIX-lea și al XX-lea, constatăm că aceasta a depins direct de structura economică și organizarea social-politică a societății¹¹. Statisticile elaborate în perioada interbelică reflectă modificări demografice importante, acestea fiind rezultatul unor stimuli economici, spirituali și administrativi diferiți ca scop și intensitate. În orașul Tulcea au conviețuit, și conviețuiesc, peste zece etnii (români, bulgari, ruși, lipoveni, turci, tătari, evrei, armeni, greci, germani, italieni, sârbi, unguri, cehoslovaci, țigani), toate încercând, pe cât posibil, să-și păstreze limba, tradițiile și obiceiurile.

În anul 1878, populația orașului Tulcea număra 17.518 locuitori dintre care 6.244 bulgari, 5.304 români, 1.876 ruși, 1.736 lipoveni, 324 greci, 304 evrei, 224 tătari, 370 turci, 160 armeni și 976 alte naționalități. Pentru a face o comparație privind structura etnică prezentăm o statistică a populației județului Tulcea pentru perioada 1880-1900¹²:

	1880	1885	1890	1895	1900
Români	25.248	29.886	32.593	38.555	50.243
Bulgari	21.402	21.851	24.671	24.668	26.617
Turci	5.322	4.624	5.014	8.308	3.588
Tătari	4.408	5.336	3.828	-	1.944
Țigani	706	840	823	-	1493
Ruși	8.313	17.812	21.022	22.331	13.431
Lipoveni	9.170	-	-	-	12.055
Greci	4.360	4.694	5.292	6.697	4.748
Armeni	756	889	694	753	902
Evrei	2.962	3.206	3.253	3.291	2.147
Germani	2.955	3.129	2.683	3.936	4.233
Alte naționalități	183	476	1.188	1.363	2.327
TOTAL pe județ	85.685	92.246	101.061	109.902	124.429

Datele prezentate indică un amestec de naționalități, element ce a conferit farmec orașului în trecut. Această diversitate etnică se explică prin atracția față de comerțul portuar al grecilor, armenilor și evreilor, imigrarea masivă a bulgarilor din Rusia și sudul Basarabiei și rezistenței românilor în spațiul orașului de-a lungul îndelungatei dominații otomane.

În primii 15 ani după integrarea Dobrogei în statul român, populația orașului stagnează, atingând doar 17.355 locuitori la 1890. Între anii 1907-1908, sub prefectul I.C. Atanasie, populația era de 19.575 locuitori, repartizată astfel: 4.792 români, 4.097 bulgari, 3.088 ruși, 1.899 evrei, 2.134 lipoveni (cu și fără popă), 1.233 greci, 340 turci, 274 germani, 267 armeni, 212 țigani turciți, 190 tătari, 101 țigani creștini, 23 italieni, 29 găgăuzi, 317 alte naționalități.

În urma datelor înregistrate la Recensământul General al Populației României din 1899, se observă o creștere de 38% a numărului de locuitori ai județului Tulcea, în comparație cu anul 1859. Sporul populației nu s-a produs cu o intensitate egală în toate părțile țării. Dintre cele patru diviziuni geografice, Dobrogea pare a înfățișa sporul cel mai mare căci, numai în 15 ani, de la 1884 până la 1899, populația a crescut cu 49% (sau 3% pe fiecare an).

Între anii 1897-1901 situația nou-născuților în județul Tulcea se prezenta astfel: 1897 – 2.655, 1898 – 2.033, 1899 – 3.020, 1900 – 2.029, 1901 – 2.959. Media: 2.539 nou-născuți/ an.

¹⁰ „Românul”, XXII, f. 4, 5 septembrie 1978; apud S. Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947. Vol. I (1878-1916)*, Bibl. Tomitana II, MINA Constanța, 1999, p. 79.

¹¹ R. Limona, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, Editura on-line Semănătorul, Tulcea, 2009, p. 4.

¹² M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea, Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*, Atelierele Grafice I.V. Socecu, București, 1904, p. 904.

Cifrele medii raportate la populația din 1899 dau ca proporție de creștere naturală pentru județul Constanța 1,6% locuitori, pentru Tulcea 2%, 1,8% pentru întreaga Dobroge.

Numărul locuitorilor din județul Tulcea era în 1899 de 126.752, la o suprafață de 8.629 km², rezultând o densitate de 14,7 locuitori pe km². Dacă vorbim de repartitia populației urbane, 40.286 locuitori, la Tulcea erau 18.834 locuitori, restul de 21.452 locuitori fiind în celelalte orașe ale județului¹³.

Statisticile elaborate de autoritățile orașului scot în evidență următorul tablou al mișcării populației în anul 1907:

	Nașteri		Total	Morți		Total	Căsătorii
	Băieți	Fete		Bărbați	Femei		
<i>Români</i>	108	110	218	94	62	156	148
<i>Bulgari</i>	49	56	105	61	43	104	95
<i>Ruși</i>	104	90	194	65	31	96	134
<i>Turci</i>	7	10	17	9	11	20	10
<i>Tătari</i>	7	5	12	7	-	7	6
<i>Greci</i>	11	20	31	14	15	29	5
<i>Lipoveni</i>	33	26	59	29	20	49	8
<i>Germani</i>	2	6	8	3	5	8	6
<i>Italieni</i>	-	1	1	-	-	-	-
<i>Armeni</i>	-	-	-	5	-	5	4
<i>Evrei</i>	28	24	52	13	17	30	26
<i>Găgăuți</i>	-	-	-	-	-	-	-
<i>Țigani creștini</i>	1	1	2	-	-	-	-
<i>Alții</i>	4	6	10	8	5	13	2
TOTAL general	354	353	707	308	229	537	444

Din datele prezentate se observă majoritatea relativă a românilor, dar și raportul pozitiv între numărul nașterilor și cel al morților. Rușii se situau pe locul doi în privința natalității și căsătoriilor, în timp ce bulgarii, germanii și grecii se aflau într-o stagnare evidentă, iar turcii erau înregistrați cu o situație negativă¹⁴.

Din punct de vedere etnic, județul Tulcea avea în 1907 un număr de 59.816 români, 33.087 bulgari, 16.152 ruși, 10.849 lipoveni popovi, 3.777 lipoveni bespopovi, 4.788 greci, 4.123 germani, 3.131 evrei, 3.916 turci, 1.909 tătari, 2.365 găgăuți, 1.498 țigani creștini, 576 țigani turciți, 1.071 armeni, 1.071 italieni și 1.231 din rândul altor naționalități. Dintre aceștia în orașul Tulcea locuiau 4.754 români, 4.045 bulgari, 13 găgăuți, 325 turci, 175 tătari, 1.305 greci, 3.517 ruși, 274 țigani turciți, 126 țigani creștini, 623 lipoveni popovi, 1.548 lipoveni bespopovi, 262 armeni, 1.773 evrei, 280 germani, 27 italieni și 318 din rândul altor naționalități.

În anul 1908 populația orașului era estimată la 19.575 de locuitori, conform celor prezentate în *Expunerea județului Tulcea* a prefectului I.C. Atanasiu, pentru ca 5 ani mai târziu, în *Statistica* din 1913, să se constate o creștere a populației până la 21.727 locuitori.

Aceste statistici ne oferă o imagine clară asupra mișcării populației și creșterilor numerice minore înregistrate de orașul Tulcea, asemănătoare în perioada anilor 1900-1918, într-o provincie în care ținta colonizărilor rămâne mediul rural. În perioada de până la Primul Război Mondial constatăm o dezvoltare deosebită a orașului, concretizată prin extinderea perimetrului de locuire, construirea de edificii publice și particulare, punerea bazelor industriei, creșterea numărului populației.

¹³ *** *Enciclopedia de istorie a României*, Ediția a III-a, Editura Meronia, București, 2000, p. 34-44.

¹⁴ R. Limona, *op. cit.*, p. 133.

Mergând cu analiza sociologică spre anii 1920, pe baza documentelor de arhivă constatăm că în orașul Tulcea existau 16 comercianți (4 greci, 3 ruși, 1 bulgar, 1 român, 1 evreu, 1 armean, 5 aparțineau statului) și 81 de proprietari de pământ (53 români, 13 bulgari, 10 ruși, 3 evrei, 1 grec, 1 turc).

Recensământul realizat de autoritățile comuniste în 1948 indica cifra de 20.769 persoane, împărțite în 13.321 români, 2.867 ruși, 613 turci, 2.695 lipoveni, 595 evrei, 72 germani, 378 greci, 159 bulgari, 4 unguri, 21 armeni, 96 din rândul altor naționalități.

Recensământul general din anul 1956 identifica un număr de 24.639 locuitori în Tulcea și 223.719 în județ. Populația orașului cuprindea 17.213 români, 5.259 ruși, 647 turci, 431 ucraineni, 302 evrei, 57 germani, 177 bulgari, 84 tătari, 51 țigani, 215 greci, 42 armeni, 28 maghiari, 21 sârbi și 118 din rândul altor naționalități¹⁵.

În ceea ce privește recensământul din anul 2002, constatăm că orașul Tulcea număra 91.875 locuitori, împărțiți în 84.773 români, 2.560 lipoveni, 1.274 turci, 1.260 romi, 615 ucraineni, 569 ruși, 412 greci, 149 tătari, 69 maghiari, 56 germani, 32 bulgari, 20 evrei, 10 croați, 9 slovaci, 7 polonezi, 7 armeni, 25 italieni și 28 reprezentanți ai altor etnii¹⁶. După cum putem observa din acest recensământ, populația minorităților etnice din orașul Tulcea scade simțitor. Cu toate acestea, membrii acestora fac eforturi pentru a păstra limba, obiceiurile și portul tradițional. Și azi, ca și ieri, încă se mai vorbește despre cartierul unde trăiesc cei mai mulți ruși-lipoveni, cartierul unde mai trăiesc încă familii de greci, turci sau tătari. Azi putem vorbi despre festivaluri de muzică (Festivalul Minorităților Naționale *Serbările Deltei*, Festivalul Internațional de Folclor pentru Copii și Tineret *Peștișorul de Aur*) și film (Săptămâna Filmului Interetnic) unde etniile au ocazia să-și prezinte, cu mândrie, prin cântece și dansuri, atât limba pe care o vorbesc, cât și costumele populare tradiționale pe care le poartă în ocazii specifice.

Majoritatea comunităților etnice tulgene (bulgarii, rușii-lipoveni, grecii, ucrainenii, turcii, tătarii) au sedii proprii, unde au loc întâlniri între membrii comunității, se prezintă filme în limba maternă, se organizează seri tematice, dar și pregătiri pentru ansamblurile proprii care au menirea de a participa la diversele festivaluri din țară și străinătate. Mai mult decât atât, există profesori care ajută copiii comunității să învețe corect limba moștenită de la părinți, iar în cadrul Inspectoratului Școlar Județean Tulcea există un inspector pentru minorități și un inspector pentru rromi, care autorizează și monitorizează activitățile culturale ale comunităților etnice din oraș.

Comunitatea elenă organizează cursuri de limbă greacă pentru copii (din 2000), ansamblul de dans *Elpis* este prezent la evenimentele organizate în orașul Tulcea dar și în țară, participă la *Săptămâna Filmului Interetnic* - organizat în fiecare an cu sprijinul Primăriei orașului. De asemenea, anual, pe data de 25 martie comunitatea sărbătorește Ziua Națională a Republicii Elene.

Comunitatea rușilor lipoveni organizează Școala de duminică, cursuri de conversație în limba rusă, cursuri de dans clasic și prezintă cineașilor, la sediul comunității, săptămânal, câte un film rusesc. Ansamblurile *Lotca*, *Molodți*, *Male Necrasovți* sunt, de altfel, foarte cunoscute și apreciate la nivel local și național pentru cântecele și dansurile lor specifice. Și ei sărbătorec în fiecare an Ziua Rusiei.

Uniunea Ucrainenilor din România - filiala Tulcea organizează cursuri gratuite de limbă ucraineană (din anul 2010). Faima ansamblului de dans și cântec *Zadunaiska Sici* a depășit de mult granițele țării.

Uniunea Democrată Turcă - filiala Tulcea organizează cursuri de limbă turcă, iar ansamblurile folclorice *Tuna* și *Kaynanalar* participă în mod constant la *Săptămâna Filmului Interetnic*.

Uniunea Armenilor din România, Comunitatea Evreilor, Forumul Democrat al Germanilor, Comunitatea Italiană, Alianța pentru Unitatea Rromilor au, de asemenea, câte un reprezentat pentru orașul Tulcea.

---

¹⁵ *Ibidem*, p. 144-145.

¹⁶ *Ibidem*, p. 145-146.

Comunitatea Bulgară - filiala Tulcea este mai activă în comuna Lunca, membrii săi organizând diverse acțiuni la care participă atât localnicii, cât și oaspeți din țară. Ansamblul de dansuri și cântece al comunității participă la Săptămâna Filmului Interetnic.

Din toate cele prezentate în rândurile de mai sus, putem observa preocuparea tuturor grupurilor etnice pentru păstrarea limbii, obiceiurilor și tradițiilor.

De altfel, la Tulcea, autoritățile administrației publice au susținut permanent comunitățile minoritare. Astfel, în oraș a fost amenajat un Parc al Minorităților, unde se regăsesc monumente bust ale unor personalități ce aparțin acestor etnii. În anul 2008, pentru comunitatea turcă a fost ridicat bustul lui Mustafa Kemal Atatürk – primul președinte al statului modern turc, considerat întemeietorul Turciei moderne. În luna martie 2011, alături de bustul acestuia, a fost ridicat bustul poetului Serghei Esenin, reprezentând comunitatea rușilor-lipoveni. În luna iunie 2011, în cinstea comunității ucrainenilor, a fost ridicat bustul poetului Taras Șevcenko.

Putem constata, cu ușurință, că în orașul Tulcea toate aceste grupuri etnice trăiesc în armonie, bucurându-se împreună de toate sărbătorile și festivalurile la care participă. Dintre acestea amintim *Zilele dedicate orașului Tulcea*, ce se desfășoară în fiecare an între 12 și 15 august. Atunci, în acea animație de pe faleza Dunării, dar și din Piața Civică, se poate observa cel mai bine diversitatea populației tulcene.

Putem concluziona că minoritățile s-au integrat perfect în comunitatea locală, devenind o componentă activă a societății tulcene.

BIBLIOGRAFIE

- *** *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, Editura Academiei Române, București.
- *** *Călători Străini despre Țările Române*, 2000, vol. X, Partea I, Editura Academiei Române, București.
- *** *Călători Străini despre Țările Române*, 2000, vol. X, Partea a II-a, Editura Academiei Române, București.
- *** *Călători Străini despre Țările Române în Secolul al XIX-lea*, 2004, Serie Nouă, vol. I, Editura Academiei Române, București.
- *** *Călători Străini despre Țările Române în Secolul al XIX-lea*, 2005, Serie Nouă, vol. II, Editura Academiei Române, București.
- *** *Enciclopedia de Istorie a României*, 2000, Ediția a III-a, Editura Meronia, București.

- ATANASIU, A. 2008, *Dobrogea sub administrația otomană. Constanța și Tulcea – studiu de caz*, în „Dobrogea 1878-2008”, Editura Ex-Ponto, Constanța, p. 125-138.
- BORANDĂ, G. 1997, *Porturi dobrogene. Scurt istoric*, în „Analele Dobrogei”, Anul III, Nr. 1, p. 125-128.
- CORHAN, A. 2005, *De la Aegyssus la Tulcea*, în C. Brătescu, *Studii, Cercetări, Comunicări*, An I, Nr. 1, Tulcea, p. 5-8.
- COJOC, M. 2000, *Dobrogea în rapoartele diplomației europene. Considerații geostrategice (1877-1879)*, în „Anuarul Muzeului Marinei Militare Române 1999”, Tom II, Editura Campaniei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța SA, Constanța, p. 141-146.
- COTEȚ, P., POPOVICI, I., SIMION, G. 1975, *Ghid turistic*, București.
- IONESCU, M.D. 1904, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea, Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*, Atelierele Grafice I.V. Socecu, București.
- LASCU, S. 1999, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947. Vol. I (1878-1916)*, Bibl. Tomitana II, MINA Constanța.
- LIMONA, R. 2009, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, Editura on-line Semănătorul.
- MATEESCU, T. 1984, *Construcții navale la Tulcea înainte de 1877*, în „Peuce”, IX, p. 395-400.
- STĂNICĂ, A. 2004, *Tulcea. Un centru economic la Dunărea de Jos în secolul al XVI-lea*, în „Peuce”, S.N. 2 (XV), p. 199-206
- VOICU, T., COTOVU, B., CONSTANTINESCU, P. 1928, *Monografia orașului Tulcea, trecut, prezent și viitorul său*, Constanța.

Parcul minorităților Tulcea (fotograf Gabriel Dincu)

Casă bulgărească, 1846 (str. Călugăreni, nr. 30)

Casă armenescă, 1846
(str. Concordiei nr. 22)

Casă turcească
(str. Nicopol nr. 4)

Casă turcească
(str. Bucovinei nr. 4)

(Fotografii preluate din: *Raionul Tulcea. Ghidul Turistic Monografic*, manuscris, 1958,
autori: Haralambie Marin, Grigore Cuculis, Aurel Munteanu)